

SPRAWOZDANIA

1. STOSUNEK DO LUDZI STARSZYCH W STAROŻYTNOŚCI KLASYCZNEJ I CHRZEŚCIJAŃSKIEJ (Lublin, KUL, 25-26 XI 2010)

W dniach 25-26 X 2010 r. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyło się XXXV ogólnopolskie sympozjum patrystyczne nt. „Stosunek do ludzi starszych w starożytności klasycznej i chrześcijańskiej”. Jego organizatorem był Ośrodek Badań nad Antykiem Chrześcijańskim (Wydział Teologiczny KUL). Obrady odbywały się w Czytelni Filozoficzno-Teologicznej BU KUL (ul. Chopina 27), a uczestniczyli w nich badacze antyku klasycznego i chrześcijańskiego, którzy licznie przybyli z różnych ośrodków akademickich w Polsce; dużą grupę słuchaczy stanowili też studenci. W programie sympozjum przewidziano 35 piętnastominutowych komunikatów, z których – w ramach czterech sesji – wygłoszono 29 (w sprawozdaniu omówiono jedynie dyskusję, jaka miała miejsce po referatach; zrezygnowano natomiast z referowania treści komunikatów, gdyż materiały z sympozjum publikowane są w tym tomie „Vox Patrum”). W każdym dniu obrady tradycyjnie już rozpoczynano modlitwą starochrześcijańską, a pierwszego dnia o godz. 19.00 w Kościele Akademickim odprawiona została dla uczestników sympozjum uroczysta Msza Święta koncelebrowana, podczas której homilię wygłosił ks. prof. dr hab. Bogdan Cześn (UAM).

Obrady rozpoczynające się 25 X o godz. 9.30, poprzedziły krótkie przemówienia ks. prof. dr hab. Stanisława Longosza (dyrektora Ośrodka Badań nad Antykiem Chrześcijańskim) – organizatora sympozjum, ks. prof. dr hab. Stanisława Zięby – prorektora KUL i ks. prof. dr hab. Ireneusza Ledwonía – prodziekana Wydziału Teologicznego KUL. Jako pierwszy wystąpił ks. S. Longosz, który powitał wszystkich uczestników, specjalne powitanie kierując do przedstawicieli ośrodków akademickich przybyłych m.in. z UAM, UG, UKSW, UW, UO, UP JP II, WSFP – Ignatianum, UŚ, UMCS i KUL. Szczególnie serdeczne słowa skierował do kleryków z seminariów: poznańskiego, opolskiego i kieleckiego oraz do studentów z UMCS i KUL. Następnie podniósł kwestię aktualności podejmowanego tematu, zwracając uwagę na istniejącą już literaturę i bibliografię, a na koniec podkreślił, że sympozjum to dedykowane jest tym wszystkim patrologom, którzy budowali podwaliny polskiej patrystyki. Po nim przemówił ks. prof. St. Zięba, który, nawiązując do poruszanej obecnie (przez teologów) kwestii kryzysu Kościoła, podjął postulat powrotu do źródeł. Kończąc, przekazał uczestnikom pozdrowienia i życzenia owocnych obrad od ks. prof. dr hab. Stanisława Wilka – rektora KUL. Z kolei ks. prof. I. Ledwoń, który zabrał głos jako ostatni z witających – nawiązując do słów przedmówcy – stwierdził, iż ważne jest, by teologia miała solidną podstawę zakorzenioną w myśli starochrześcijańskiej. Na kanwie tego wątku stwierdził, iż istnieje potrzeba tworzenia etatów badawczych na Uczelni, w ramach których podejmowano by m.in. tematy z zakresu antyku chrześcijańskiego.

O godz. 10.00 rozpoczęły się obrady I sesji trwające do 13.00. W sesji tej uczestniczyły 54 osoby. Przewodniczył jej ks. prof. dr hab. Norbert Widok (UO), który krótko scharakteryzował chronologię przedstawianych tematów, stwierdzając, iż dotyczą one nie tylko starożytnego chrześcijaństwa, ale też starożytności klasycznej i biblijnej. Pierwszy komunikat pt. *Platon o starości i ludziach starych* przedstawiła dr Anna Z. Zmorzanka (KUL), po niej wystąpiła dr Ewa Osek (KUL), referując problem: *Czy według Plutarcha ludzie starsi powinni politykować?* (w programie komunikat 6.). Trzecim referentem był dr Roman Majeran (KUL), który zaprezentował komunikat *Zalety i wady starości w ujęciu Arystotelesa*, czwartym zaś dr Henryk Kowalski (UMCS), występujący z prelekcją: *Spokój czy smutek? Koncepcja starości w pismach Marka Tulliusza Cyncerona*. W dyskusji, jaka miała miejsce po tych referatach, głos zabrali: ks. S. Longosz, dr hab. Dariusz Słapek (UMCS), ks. B. Częsz (UAM), Maciej Roszkowski (UMCS) oraz H. Kowalski (UMCS). Wystąpienie ks. Longosza miało charakter dopowiedzenia do referatów 2. i 4. Zwrócił on m. in. uwagę na to, że pisma „o starości” miały swój kanon, tworząc swoisty gatunek, podkreślił też, iż z tej bogatej kolekcji zachowały się w całości jedynie dwa pisma – Cyncerona i Plutarcha. Z kolei D. Słapek i ks. B. Częsz zwrócili się do R. Majerana. D. Słapek zasugerował, iż przynajmniej jedna z wypowiedzi Arystotelesa o starości mogła mieć charakter retoryczny, stanowiąc w istocie zakamuflowaną krytykę polityki ateńskiej. Ks. Częsz zapytał natomiast: ile lat miał Arystoteles, gdy pisał o starości. Prelegent stwierdził, iż w analizowanym fragmencie nie ma żadnych odniesień do polityki, natomiast wiek filozofa nie jest mu znany. Z kolei M. Roszkowski zapytał A.Z. Zmorzankę, jak należy rozumieć górną granicę starości w klasyfikacji Pitagorasa, o której wspomniała w swoim wystąpieniu. Prelegentka stwierdziła, iż okres 20 lat, jaki według tej periodyzacji przypada na starość, jest prawdopodobnie optymalnym czasem na realizację wszystkich zadań wieku. Jako ostatni zabrał głos H. Kowalski, który zwrócił uwagę na odmienność traktowania osób starszych u Greków i u Rzymian; stwierdził, iż ci ostatni odwoływali się też do argumentacji religijnej. Po krótkiej przerwie wygłoszono kolejne referaty. Piąty komunikat pt. *Ksenofont – jesień kawalerzysty* przedstawił dr Zbigniew Brzostowski (UG). Po nim wystąpiła dr Małgorzata Siwicka (KUL), która zreferowała zagadnienie: *Starość – szansa czy zagrożenie dla rozwoju moralnego człowieka w ocenie stoików*. Z kolei siódma referentka, dr Tatiana Krynicka (UG), zaprezentowała temat: *„Maturam frugem flore manente ferens”*. *Pochwała starości w poezji Auzoniusza*. Jako ostatni wystąpił ks. dr Jerzy Jurkiewicz (UP JP II), który w swoim komunikacie dał odpowiedź na pytanie: *Kiedy w starożytności rozpoczęła się starość?*. W dyskusji głos zabrali: ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz (UKSW), ks. prof. dr hab. Augustyn Eckmann (KUL), którzy swoje uwagi skierowali do ostatniego prelegenta. Ks. J. Naumowicz wyraził zdziwienie, iż według niektórych pisarzy klasycznych (np. Dionizego z Halikarnasu) starość zaczynała się już po 46. roku życia, kiedy to następowało przejście do kategorii „senectus”. Natomiast ks. A. Eckmann, kontynuując tę myśl, zapytał, czy 45-letni mężczyzna był traktowany jako „vir” i czy mógł pełnić jeszcze jakąś rolę w państwie. Ks. J. Jurkiewicz wyjaśnił, iż pojęcie (kategoria) „vir” nie jest związane z wiekiem. Z kolei ks. S. Longosz, odnosząc się do kwestii periodyzacji wieku, stwierdził, iż lekarze starożytni nie przyjmowali tak sztywnych podziałów, bowiem starość była dla nich nie tyle zjawiskiem ilościowym, co jakościowym. Natomiast A.Z. Zmorzanka, zapytała Z. Brzostowskiego, czy nie sądzi, iż od Ksenofonta rozpoczyna się pewien etos starego żołnierza, który obecny jest

jeszcze w literaturze XIX wieku. Prelegent odpowiedział, iż jest to słuszne spostrzeżenie, dodając, że – według niego – praca na taki temat byłaby bardzo interesująca.

Sesja popołudniowa, na której zgromadziło się 49 uczestników, rozpoczęła się o godz. 14.45, zaś przewodniczył jej ks. prof. dr hab. Henryk Pietras (WSFP – Ignatianum). Pierwszy z prelegentów – ks. prof. dr hab. Jan Żelazny (UP JP II) – przedstawił komunikat pt. *Rola starców w nauczaniu Ojców Ormiańskich*. Po nim wystąpił ks. prof. dr hab. Antoni Tronina (KUL), który omówił zagadnienie: *Biblia o ludziach starszych*. W kręgu biblijnym pozostawał też temat trzeciego komunikatu pt. „Zagadnienie starości w literaturze międzytestamentalnej” wygłoszony przez ks. prof. dr hab. Mirosława Wróbla (KUL). Po tych referatach, po których nie było dyskusji, nastąpiła krótka przerwa, po której wygłoszono jeszcze pięć – ostatnich już tego dnia – komunikatów. Pierwszy wystąpił ks. S. Longosz, który przedstawił *Proces starzenia się w opinii starożytnych medyków greckich*, po nim zaś ks. J. Naumowicz, prezentujący temat: *Okresy życia ludzkiego według autorów wczesnochrześcijańskich*, potem ks. dr Przemysław M. Szewczyk (Tomaszów Mazowiecki) referujący zagadnienie: *Rola prezbiterów u Ojców Apostolskich*, dr Monika Ożóg (UO), która przedstawiła *Starość w listach św. Hieronima*, a jako ostatni w tej sesji ks. prof. dr hab. Mariusz Szram (KUL), który omówił: *Starość i starcy w aleksandryjskiej egzegezie Księgi Rodzaju. Stanowisko Orygenesisa i Dydyma Ślepego*. W dyskusji pierwszy zabrał głos ks. N. Widok: w nawiązaniu do referatu ks. P. Szewczyka, zaczął zastanawiać się, skąd wzięła się hierarchia?, a następnie przywołał słowa ks. kard. Stanisława Nagyego, który uważa, że pewną rolę w jej tworzeniu, mógł odegrać fakt, iż uczniowie – jak głosi Ewangelia – posyłani byli po dwóch, by nauczać. Ks. P. Szewczyk zgodził się z tym poglądem, stwierdzając, iż tradycja nowotestamentowa mogła mieć wpływ na kształtowanie się hierarchii. Wątek podjęty przez ks. N. Widoka kontynuował ks. S. Longosz, który zaczął się zastanawiać, kiedy po raz pierwszy występują takie terminy jak: „presbyteros”, „episkopos”, „diakonos” i od kiedy są one używane na określenie stopni w hierarchii kościelnej. Temat ten podjął następnie ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak (KUL), pytając o najstarsze teksty dotyczące stopni hierarchii. Prelegent odpowiedział, iż wypowiedź taka pojawia się u Hipolita. Ostatni głos w dyskusji należał do ks. Longosza, który zwrócił się tym razem do M. Ożóg, pytając: czy wypowiedzi Hieronima o starych kobietach były obiektywne? Prelegentka odpowiedziała, iż w tej kwestii nie można dać jednoznacznej odpowiedzi. Obrady pierwszego zakończono o godz. 18.00, by zdążyć do kościoła akademickiego na wspólną Eucharystię.

Drugiego dnia w III przedpołudniowej sesji sympozjum, trwającej od godz. 9.30 do godz. 13.00, uczestniczyły 64 osoby. Przewodniczył jej ks. B. Cześz, który jako pierwszego do wygłoszenia referatu nt. „*Senectus portus esse debet*”. *Starość ostoja wiary w świetle akt męczeńskich* zaprosił ks. dr hab. Tadeusza Gacię (KUL). Po nim wystąpił ks. prof. dr hab. A. Eckmann z tematem: *Obraz ludzi starszych w pismach św. Augustyna*. Kolejni referenci tej sesji to: ks. prof. dr hab. Tadeusz Kołosowski (UKSW), który mówił nt.: *Autobiograficzne refleksje Prudencjusza nad własnym życiem u progu starości*, ks. prof. Bogdan Czyżewski (UAM), przedstawiający zagadnienie: *Starość w nauczaniu św. Bazylego Wielkiego* i ks. prof. dr hab. N. Widok prezentujący temat: *Problematyka korespondencji starego Grzegorza z Nazjanzu*. Po tych prelekcjach głos zabrał przewodniczący sesji ks. prof. dr hab. B. Cześz, który w tonacji refleksyjnej stwierdził, iż ludzie starsi mają tę przewagę nad młodszymi, że oceniają wiele spraw z innej perspektywy – niejako „z lotu ptaka”. Następnie ks. prof. dr hab. Antoni Żurek

(UP JP II) zapytał ks. A. Eckmanna: jak należałoby ocenić wiek Augustyna, nazywającego Symplicjusza (który faktycznie nie był jeszcze taki stary) starcem. W odpowiedzi Prelegent uściślił swoją wypowiedź, stwierdzając, iż Augustyn pisze o Symplicjuszu, że „zdążył się postarzyć”, co świadczyłoby jedynie o pewnym upływie czasu, a nie o faktycznej starości. Następnie, podejmując jeden z wątków swojego referatu, zaczął zastanawiać się, jak Augustyn sam przeżywał swoją starość, stwierdzając, iż na pewno przygotowywał się do niej, o czym świadczy choćby następujący fakt: w r. 426, kiedy miał 72 lata i mówił o sobie, że „jest stary”, zebrał w Hipponie wszystkich wiernych i powiedział, że chce na swojego następcę mianować Herakliusza; sam zaś zamierzał studiować Pismo Święte, robić rachunek sumienia, przejrzeć swoje wcześniejsze pisma i modlić się. Po krótkiej przerwie wystąpiło jeszcze 4. prelegentów, którzy wygłosili następujące komunikaty: dr Marta Przyszychowska (UKSW) – *Grzegorz z Nyssy: czy Bóg stworzył starość?*, ks. prof. dr hab. Franciszek Drączkowski (KUL) – *Obowiązki i przywileje ludzi starszych według Klemensa Aleksandryjskiego*, ks. prof. dr hab. Piotr Szczur (KUL) – *Starość widziana oczyma św. Jana Chryzostoma* i ks. A. Żurek (UPJP II, Tarnów) – „*Senex*” i „*senectus*” w literaturze galijskiej V-VI wieku. Dyskusję po nich rozpoczął ks. B. Czేశsz, który zapytał ks. A. Żurka, jaki procent całej ludności Galii stanowili ludzie starzy. Prelegent odpowiedział, że było ich bardzo niewiele, bowiem 60. rok życia osiągało niespełna 6% ludności. Z kolei D. Słapek, nawiązując do wystąpienia M. Przyszychowskiej, stwierdził, iż pisarze chrześcijańscy doby antycznej, podobnie jak klasycy, do starości mieli stosunek ambiwalentny. Stąd jego pytanie: czy starość postrzegana negatywnie (podobnie jak cierpienia, choroby i śmierci dotyczące stworzenia) nie miały wpływu na wizję Boga? W tej kwestii wypowiedział się ks. M. Szram, który zgodził się, iż cierpienie, starzenie się i tym podobne przykre zjawiska, stanowiły problem dla starożytnych chrześcijan, którzy, by wyjaśnić ich istnienie, odwoływali się do nauki Filona Aleksandryjskiego o podwójnym stworzeniu.

O godzinie 14.30 rozpoczęła się ostatnia sesja sympozjum gromadząca 31 osób. Przewodniczył jej ks. dr Marcin Wysocki (KUL), a komunikaty podczas niej wygłosiło 4. prelegentów, którzy przedstawili następujące tematy: ks. dr hab. Andrzej Uciecha (UŚ) – *Pozycja starców w nauczaniu Ojców Syryjskich*, dr Kamila Twardowska (UPJP II) – *Rola starości w „Żywotach mnichów” Cyryla ze Scytopolis*, ks. dr Krzysztof Tyburowski (UPJP II) – „*Senectus/senex/senior* w pismach św. Grzegorza Wielkiego” i ks. dr Krzysztof Ościłowski OSSPE (UPJP II) – *Rola starszych w regułach zakonnych*. Po tych wystąpieniach głos zabrał ks. S. Longosz, który do wszystkich prelegentów skierował następujące pytania: czy w starożytności były znane domy starców?, czy np. Bazyli w swojej Bazyliadzie przewidywał również opiekę nad starszymi osobami?, czy jest mowa o takiej opiece w tekstach syryjskich? Jako pierwszy odpowiedział ks. K. Ościłowski, który stwierdził, iż w regułach zakonnych, jakie badał, nie ma takiego zapisu, ale należy to tłumaczyć tym, że opieka nad ludźmi starymi była naturalną czynnością i nie wymagała prawnych regulacji. Następnie ks. K. Tyburowski przypomniał, iż Grzegorz Wielki w jednym ze swoich listów upomina jednego z biskupów, iż ten zaniedbuje ksenodochia. Z kolei K. Twardowska stwierdziła, iż w klasztorach i cenobiach w czasach Cyryla ze Scytopolis istniały pewne miejsca (domy) opieki nad chorymi i ubogimi, zaś do pracy w nich kierowani byli młodszy mnisi; dodała nadto iż w okresie tym istniały też prywatne fundacje wspierające takie domy. Z kolei dr Daniel Próchniak (KUL) zauważył, że pierwsze dokumenty świadczące o tym, że organizowano takie miejsca, pochodzą z 387 roku.

Na koniec zabrał głos organizator spotkania ks. S. Longosz, który podsumowując sympozjum, stwierdził m.in., że podjęto na nim tematykę starości w literaturze przedchrześcijańskiej w 9 referatach, w biblijnej w 3, a w piśmiennictwie chrześcijańskim w 17. Raz jeszcze zwrócił też uwagę na aktualność tematu, który – jego zdaniem – nie jest obecnie za często podejmowany. Na zakończenie podziękował wszystkim uczestnikom, zwłaszcza prelegentom, a całość obrad zakończył modlitwą wczesnochrześcijańską z liturgii św. Jakuba.

Anna Z. Zmorzanka – Lublin, KUL

2. POSIEDZENIA KOMISJI BADAŃ NAD ANTYKIEM CHRZEŚCIJAŃSKIM KUL W ROKU AKADEMICKIM 2009/2010

W roku akademickim 2009/2010 odbyło się 9 zebrań Komisji Badań nad Antykiem Chrześcijańskim. Spotkania odbywały się w gmachu Collegium Norwidianum (sala CN-208) w 3. czwartek miesiąca o godz. 18.00. W ich ramach wygłoszono 9 referatów, a prelegentami byli naukowcy z różnych polskich ośrodków akademickich (z Katowic, Krakowa, Tarnowa i Lublina) oraz z zagranicy (Zagrzeb); większości z nich przewodniczył ks. prof. dr hab. Stanisław Longosz.

Pierwsze zebranie Komisji odbyło się 29 X 2009. Na wstępie głos zabrał ks. S. Longosz, który bardzo serdecznie powitał wszystkich zebranych (18 osób), życząc udanych obrad w nowym roku akademickim, a następnie poprosił o wygłoszenie inauguracyjnego referatu dr Marię M. Dylewską (Lublin), która przedstawiła temat: *Konfrontacja dwóch poglądów na cześć obrazów: Epifaniusz z Salaminy i Jan z Damaszku*. Celem wystąpienia – jak stwierdziła na wstępie Prelegentka było przedstawienie dwóch odmiennych poglądów na temat kultu świętych wizerunków: Epifaniusza z Salaminy (303-403), który go krytykował i Jana Damasceńskiego (675-749), jego gorliwego obrońcy. Na wstępie przedstawiła wątpliwości Jana Damasceńskiego na temat autentyczności tych krytycznych wypowiedzi Biskupa Salaminy, rzekomo zawartych w szczątkowo zachowanych jego pismach: *Mowy przeciw obrazom*, *List do cesarza Teodozjusza*, *Testament* oraz *List dogmatycznego* (ich zachowane fragmenty w przekładzie M. Dylewskiej zob. Epifaniusz z Salaminy, *Pisma przeciw obrazom*, VoxP 22:2002, t. 42-43, 551-565); Damasceńczyk wyraża je głównie w I i II *Mowie w obronie świętych obrazów*, w których m.in. stwierdza tak (cyt. za Prelegentką): „Jeśli zaś mówisz, że już święty Epifaniusz jasno zakazywał nam posiadania obrazów, to wiedz, że fałszywie przypisuje mu się te słowa – kto inny bowiem je napisał posługując się imieniem boskiego Epifaniusza” (II 18; całość tej II mowy zob. VoxP 25:2005, t. 48, 379-391). Następnie Prelegentka omówiła stanowiska współczesnych wydawców i badaczy tych pism Epifaniusza, a ściślej zachowanych ich fragmentów: K. Holla, G. Ostrogorsky’ego i H.G. Thummela, z których jedynie Ostrogorsky podważył ich autentyczność, uznając, iż pochodzą z późniejszego okresu (VIII lub IX wiek). Po tym wprowadzeniu (przyjmując autentyczność pism) omówiła na ich podstawie poglądy Epifaniusza na temat sztuki, zwracając m.in. uwagę na to, w czym Biskup Salaminy dopatrywał się zagrożeń płynących ze sporządzania i czci świętych wizerunków. A były to mianowicie: niezdrowa podnieta wywołana obrazem oraz przedstawianie na nim ludzkich postaci (co mogło prowadzić do bałwochwalstwa). Prelegentka wskazała też na wartość pism Epifaniusza, które